

Rozhovor s knězem Jiřím Jánem o podobách vztahu Řeků k pravoslaví

ŘEKOVÉ MEZI ATHÉNAMI A CAŘIHRADEM

Miloš Mrázek

Otec Mgr. Jiří Ján, Th. D. (*1973), studoval na ETF UK a na theologické fakultě athénské univerzity, od roku 2006 žije trvale v Řecku, kde působí jako pravoslavný kněz v rámci starokalendářní pravoslavné církve. Jako duchovní navštěvuje nejen farnosti v různých částech Řecka, ale také v zahraničí. Je zakladatelem a redaktorem internetových stránek *Orthodoxia Christiana*.

Řecko měla většina Čechů spojené s místem dovolených, kam se začalo jezdit, když se otevřely hranice na Západ. Jaké je Řecko v pohledu člověka, který v něm dlouhou dobu žije? Jak je to vlastně se vztahem k onomu Západu či vůbec příslušností k Evropě?

Pokud bych chtěl odpovědět jako Středoevropan dlouhodobě žijící v Řecku, řekl bych, že Řecko k Západu tak, jak ho chápeme my, nepatří. Je hodně jiné. Předpokládám však, že ten, kdo zná Řecko z perspektivy turistů z přímořských letovisek a z organizovaných zájezdů by Řecko viděl asi více v západním stylu. I když nevím, nikdy jsem tyto části Řecka nenavštívil.

Vzpomínám si na jeden článek britského filosofa R. Scrutona, kde popisuje, jak jako student se svým kamarádem před více než půlstoletím navštívil Řecko. Popisuje, jakým šokem pro ně bylo seznámení se s tehdejší řeckým světem, a to zvláště na venkově. Jaký pozoruhodný svět se otevřel před jejich očima. Píše, že již tehdy mu bylo zcela jasné, že takto odlišný a zcela specifický svět nebude možné sladit s realitou německé či francouzské společnosti.

Jako pravoslavný kněz, který navíc v prvních letech po svém vysvěcení služebně cestoval po celém Řecku, včetně Řecka ostrovního, jsem měl a mám unikátní možnost být v přímém kontaktu s tímto světem, který v sobě nese paměť více než 3000 let historie. Pro škodu Evropy je to však svět, který se zvláště po vstupu Řecka do EHS doslova ztrácí před očima, a to pod efektivně organizovaným nátlakem bruselské unifikace.

Myslím, že jednou z hlavních příčin dnešního silného napětí mezi Evropou na jedné straně a současným Řeckem na druhé straně je mimo jiné právě oboustranná

neznalost a neschopnost si uvědomit, jak jsou tyto dva světy hluboce odlišné. Vysvětlit však českému čtenáři, v čem tato odlišnost tkví, by vyžadovalo mnoho místa.

Jednou z těch těžko pochopitelných zvláštností je jistě vztah Řeků k náboženství. Uvádí se, že 98% z nich jsou pravoslavní. Jakou roli v řecké společnosti pravoslaví má?

Ano, skutečně, vztah Řeků k pravoslaví je v porovnání s tím, na co jsme zvyklí v našich zeměpisných šířkách opravdu neevropský. Jedna ilustrativní maličkost: Když jsem před léty svého syna vedl první den do školy, čekalo na mne překvapení. Školní rok ve všech školách začíná speciálním obřadem malého svěcení vody, následovaným modlitbami za učitele a žáky. Po celý rok pak každý školní den začíná společnou modlitbou učitelů a žáků na školním nádvoří. Nedávno jsem četl nějaké statistiky, kde se uvádělo, že Řecko je první v celé EU, co se týká návštěvnosti kostelů.

Ptáš se na roli pravoslaví v řecké společnosti. Na základě vlastní zkušenosti bych řekl, že je dost odlišná od role, kterou v Evropě obecně zastávají křesťanské církve. Důvod podle mne spočívá v tom, že v paměti řeckého národa je zafixovaná odlišná historická zkušenost s působením církve. Pro vysvětlení stačí jedno slovo: turkocracie, 400 let nadvlády Turků. Možná to bude znít podivně, ale historická realita je následující: 400 let kruté, nelidské a barbarské nadvlády a útlatku Turků se pro řecké

Otec Jiří Ján.

ké pravoslaví ukázalo být skutečným požehnáním.

Na Západě byla římskokatolická církev celá dlouhá stiletí součástí vládnoucí třídy. Její hlava - papež - byl jedním z hlavních mocenských aktérů evropského historického vývoje. Je známé, že autoritativní, totalitní a různé další

problematické způsoby nakládání s touto mocí měly veliký vliv na diskreditaci křesťanství na Západě. Postupně se části evropské populace od křesťanství odvrátily, a zůstal jim v různé míře pokřivený vztah ke křesťanství - od nezájmu, přes pohrdání až po otevřený antiklerikalismus.

Řekové mají odlišnou zkušenost. V něčem mi to připomíná počátky historie církve. Po dlouhá tři století pronásledovala Římská říše křesťany. Jaký však byl konečný výsledek? Místo toho, aby pronásledování přineslo kýženou likvidaci křesťanství, způsobilo naopak pokřesťanstění velké většiny římské společnosti.

Tak i zde, v Řecku, 400 let nadvlády Turků spojilo utlačované Řeky s pravoslavnou církví hlubokým a téměř nerozlučným duchovním poutem. Řekové jsou si vědomi, že pravoslavná církev byla tím místem, kde porobení Řekové na dlouhá čtyři staletí našli své útočiště. To, že si po tak dlouhé době tlaku islamizace udrželi svoji víru, národní identitu, jazyk a kulturu je díky tomu, že církev zafungovala jako most, který je přes toto období přenesl.

Potvrzuje to i fakt, že potomci těch Řeků, kteří v průběhu turkocracie přijali islám (což v logice tehdejší doby zároveň

Řecká a byzantská vlajka v pravoslavném klášteře. Foto: M. Mrázek.

znameno stát se Turkem) se dnes nepovažují za Řeky. Dodneška se tak Řekové mají tendenci obracet ke své církvi jako k matce či ochrannému otci, kteří jsou zde proto, aby jim v těžkých chvílích byli na blízku.

Všechny ty různé funkce, které na Západě vykonává fungující sociální stát a různé nestátní neziskové organizace, v Řecku ve velké většině plní církev. Jako pro kněze původem z Čech to pro mě na začátku bylo velikým překvapením - co vše se zde od duchovního očekává. Ať má běžný Řek problém jakéhokoliv charakteru, většinou je jeho první myšlenkou obrátit se o pomoc na církev.

Jak se tato role církve projevuje v současné ekonomické krizi? Kyperská pravoslavná církev před časem nabídla veškerý svůj majetek k dispozici k řešení tamní krize. Jak je to v Řecku?

Jak již může být patrné z předcházející odpovědi, je církev za současné hluboké ekonomické krize tou hlavní záchrannou sítí. Církev je vystavena tomu největšímu proudu Řeků v různé míře postižených krizí, kteří u ní hledají hmotnou, duchovní a psychologickou pomoc. Není to však poprvé, kdy se od církve očekává, že obětuje svůj majetek ve prospěch společnosti.

Když po revoluci roku 1821 vznikl novodobý řecký stát, vznikl v podstatě na zelené louce. Neexistovaly veřejné budovy, veřejný majetek, veřejné finance, zkrátka téměř nic. Nově zrozený stát se naučil řešit tíživé finanční situace (za dvě století své existence řecký stát několikrát zbankrotoval) tak, že čas od času vydal zákon, kterým přešla velká část majetku církve do rukou státu.

Zajímavý je vzhledem k naší diskusi o církevních restitucích fakt, že v Řecku církev nenastolila otázku spravedlivého narovnání tohoto opakovaného „znárodnění“.

Někteří dokonce mluví o znárodnovací mánii řeckého státu.

O to více se od církve očekává dnes, kdy řecký stát, tlačení zahraničními věřiteli, musí neustále snižovat obsah poskytovaných sociálních služeb a zároveň zvyšovat

daňovou zátěž obyvatelstva. Farnosti a metropolie, každá podle svých možností, denně rozdávají snídaně a obědy. Přispívají lidem na nájem, vodu, elektřinu. Platí léky a doktory. Někde dokonce organizují vlastní síť zdravotní péče.

Sám si v poslední době připadám více jako humanitární pracovník ve státě postiženém katastrofou než jako duchovní.

Někteří duchovní včetně biskupů podpořili extrémně nacionalistickou stranu Zlatý úsvit...

Do teď jsme poukazovali spíše na pozitivní stránky pravoslavlí v Řecku. Je čas podívat se také na odvrácenou stranu mince. Je to skutečně tak a jedná se o velkou ostudu a selhání Řecké pravoslavné církve, že v jejích řadách mohou působit duchovní, kteří podporují stranu stojící na mixu novopohanství, neonacistického nacionalismu, rasismu, a to vše okořeněné prvky satanismu. Ještě v roce 2006 tato strana dostala ve volbách 0,2%. O šest let později to již bylo neuvěřitelných 6,9%, což jim přineslo 18 křesel ve sněmovně.

Tak veliký nárůst voličů v žádném případě neznamená, že by najednou 7% společnosti podporovalo nacisty a novopohaný. Absolutní většina voličů, kteří jim dali svůj hlas, v posledních volbách nevěděli, koho ve skutečnosti volili. Postupně v průběhu současné krize došlo k velké diskreditaci dvou hlavních politických stran – pravice Nové demokracie a leviceového PASOKu.

Většina společnosti ztratila jakoukoliv důvěru v tradiční politické strany. Zlatý úsvit vycítil šanci. Před volbami skryl svoji pravou ideologii a přišel s novou veřejně přijatelnou image, vytvořenou podle očekávání části společnosti. Představitelé této strany se dokonce neváhali pasovat do role ochránců pravoslavlí!

Ale ti zmínění církevní představitelé by asi měli vědět, jaká je skutečná ideologie Zlatého úsvitu. Šlo jistě o menšinu, která zdaleka nemluvila za celou církev. Jak však rozumět takovému politickým angažmá duchovních?

Ano, ti samozřejmě věděli, jaká je skutečná tvář a ideologie Z. U. Jaké pohnutky je však vedly, aby své naděje spojili s takovou stranou? Jedním z neblahých dědictví řecké revoluce a z ní vzešlého státu byl pro řeckou pravoslavnou tradici do té doby neznámý koncept národní církve. Mnohonárodnostní Byzantská říše a její dědička Osmanská říše něco podobného vůbec neznaly. Po revoluci a vzniku novodobého řeckého státu se do jeho čela postavila (byla to podmínka uznání nově vzniklého státního útvaru v zahraničí) jako královská rodina otonská dynastie z Bavorska.

A byla to ona, která z Německa do Řeka přinesla koncept národní církve. Jejich rozhodnutím, a to přes ostrý nesouhlas konstantinopolského patriarchátu nakonec došlo k jednostrannému vyhlášení autokefality řecké národní církve.

Zde se nachází ideologické základy budoucího sblížení řeckého nacionalismu a církve. V očích některých duchovních je potom církev viděna v prvé řadě jako ochránkyně zájmů řeckého národa. Takto smýšlející duchovní stáli v druhé polovině 20. století před jistým dilematem.

Je to obdoba otázky, před kterou stáli křesťané na Západě: Kdo je pro křesťany tím úhlavním nepřítelem? Otevřeně protikřesťanský komunismus nebo skrytě protikřesťanský fašismus či nacismus?

Navíc musíme mít na paměti, že proces sekularizace, který na Západě probíhal pozvolným tempem, se v Řecku (v rámci harmonizace s evropskými standardy) musí dohánět milovými kroky. Na neuvěřitelné rychlosti nabral zejména po pádu pravice chunty roku 1974 a vstupu Řeka do tehdejšího EHS.

Hlavním nástrojem tohoto procesu sekularizace a odkřesťanštění řecké společnosti skrze reformy, prováděné ve vzdělávání a morálce a přijímáním norem a zákonů běžných v Evropě (EU), jsou levicové strany. Tak se někteří duchovní rozhodli, že účel světi prostředky, a že v ochraně před levicovým útokem na křesťanské základy řeckého státu je možné se spojit dokonce i s Z. U.

Zmíněné novopohanství je jednou z radikálních podob hledání identity v antic-

kém Řecku. Za koho se však běžně Řekové považují? Spíše za dědice starověkého Řecka, či Byzance? Na mnohých kostelech a klášterech vedle řecké vlajky vlaje i ta byzantská...

Starověké Řecko, nebo pravoslavná Byzanc. Touto otázkou se dotýkáš nejužšího jádra novodobé řecké historie. Pro Evropana, žijícího v Řecku, je skutečně fascinujícím zážitkem pozorovat živý proces utváření národní identity.

Domnívám se, že bychom stěží mohli najít jiný podobný případ, kde by nějaká evropská země procházela ještě dnes neukončeným procesem utváření své vlastní totožnosti. Ve které jiné evropské zemi se občané tak vášnivě ptají: Kdo jsme?

Stačí si uvědomit, že diskuse (takzvaná jazyková otázka) o tom, která „řečtina“ je tím oficiálním spisovným jazykem, byla rozhodnuta až přijetím zákona v roce 1976. Zavedení monotnického systému (při psaní se používá jeden přízvuk) bylo rozhodnuto dokonce až roku 1986.

Oficiálně uzákoněný jazyk se nazývá novořečtina, a lidé, kteří jí mluví, se nazývají Novořekové. A to je právě ta základní otázka: Co je to „nové“ v jejich novořecké identitě? A jaký to má vztah k tomu starému?

Abyste měl český čtenář lepší představu o tom, jak se o této otázce diskutuje v současném Řecku, pokusím se shrnout obsah rozhlasového pořadu, kde jeden z nejznámějších současných řeckých intelektuálů, filosof Christos Giannaras, popisuje střet a konflikt dvou vizí novořecké identity. První z nich první navazuje na tradici starověkého Řecka, zatímco druhá naopak na tradici křesťanské Byzance.

Jak je všeobecně známo, novodobý řecký stát je výsledkem řeckého osvobozenec-kého boje proti Osmanské říši v roce 1821. Podle Giannarase existovala dvě odlišná pojetí revoluce s dvěma odlišnými cíli.

První vizi reprezentovali fanarioté, tedy představitelé konstantinopolského patriarchátu a spolu s nimi ji sdílely široké lidové masy, absolutní většina prostých Řeků. Podle této vize nemělo být cílem boje za nezávislost nic jiného, než osvobození všech pravoslavných křesťanů (bez ohledu na jejich národní původ) na celém území Osmanské říše.

Jinými slovy, jako v 15. století Osmanská říše nahradila říši Byzantskou, měla teď Osmanská říše přejít zpět do rukou křesťanů. V žádném případě nesouhlasili se za-

ložením čistě národnostního řeckého státu v historických hranicích starověkého Řecka. Obávali se mimo jiné, co by osvobození pouze jedné části Osmanské říše znamenalo pro Řeky a další pravoslavné křesťany žijící na zbylém osmanském území. Věděli moc dobře, že by to zcela jistě znamenalo (jak se později také stalo) kruté a pomsty-chtivé běsnění Turků (viz například poprava konstantinopolského patriarchy Řehoře V.).

Ti, kdo sdíleli tuto vizi, a jak jsme řekli, byla to absolutní většina Řeků žijících na území Osmanské říše, se považovali za dědice tradic mnohonárodnostní Byzantské říše a to se všim, co k tomu patří.

Proti této vizi se však postavili někteří Řekové, kteří měli radikálně odlišná očekávání od revoluce a odlišné pojetí své vlastní identity. Byli to zejména řečtí intelektuálové, žijící v západní Evropě. Hlavním jejím představitelem byl A. Korais.

Jakožto Řekové, žijící ve svobodné Evropě, byli odštěpeni od reality a života Řeků, žijících pod nadvládou Turků, od jejich myšlení a tradic. Obdivovali západní osvícenství a jeho fascinaci klasickou řeckou kulturou. Stejně jako západní osvícenci měli velice negativní a pohrdavý vztah k Byzanci. Pokládali ji za jakousi řeckou variantu temného západoevropského středověku.

V logice této interpretace řecké historie se domnívali, že Řekové již od dob Byzance, ale především od dob turecké nadvlády, zcela ztratili své „řečtí“. Naštěstí však pro Řeky středověcí učenci (skrze Araby) počinaje scholastikou a renesancí toto ztracené řečtí přijali a uchovali na Západě. Jedná se o takzvanou „teorii přenesení“. Pokud tedy osvobození Řekové chtěli znovu objevit své ztracené kořeny, a na nich vystavět svůj nový svobodný stát, nezbyvalo jim nic jiného, než se obrátit na Západ.

Jinými slovy: Pouze v té míře, v jaké nově vzniklý řecký stát projde procesem pozápádnění, v takové míře bude skutečně řecký. Přestože ti, kteří reálně bojovali za osvobození Řeků, byli ve velké většině zastánci první vize, nový řecký stát byl (také pod silným nátlakem mezinárodních mocností) vystavěn na základě této druhé vize (téma tzv. „ukradené revoluce“). Dodnes se tyto dva proudy ve svých různých variantách neustále střetávají na společensky důležitých tématech.

Ovšem Byzanc – to nebyli jen Řekové.

Říkáš, že v Byzanci nebyli jen Řekové.

Ona je otázka, zda tam vůbec nějakí Řekové byli. Jak však takovému podivnému tvrzení rozumět: Jeden z největších řeckých theologů 20. století o. J. Romanidis se vedle čistě theologických otázek věnoval intenzivně také otázkám řecké historie a identity.

Řekli jsme, že nakonec svobodný řecký stát byl vystavěn zcela na základech oné druhé západní vize. Ta se skutečně stala od poloviny 19. století jediným a obecně přijatým výkladem řecké historie a identity novořeckého národa. Nic jiného se Řekové ve školách neučili.

Změna přichází až o nějakých 130 let později, tedy zhruba od 60. let 20. století. Jedním z hybatelů této změny, která probíhala současně na mnoha úrovních kulturního života (historie, teologie, filosofie, literatura, umění) a které si jako cíl dalo podívat se na řeckou historii nikoliv již ze západní perspektivy, ale vlastníma řeckýma očima, byl právě o. J. Romanidis. Ve svých spisech mimo jiné věnoval mnoho úsilí vyjasnění obsahu základních názvů historicky spojených s řeckou identitou – Byzantinci, Římané, Heléni, Graeci aj.

Před chvílí jsme mluvili o střetu dvou protikladných interpretací řecké identity. První pokračovala v byzantské tradici a druhá vycházela ze západního osvícenství. Je potřeba mít na paměti, že každá z nich sebou nesla také své vlastní odlišné pojetí národnosti.

Tu první interpretaci identity řečtí bychom mohli nazvat oikumenickou. Měla, jak jsme již řekli, za cíl řeckého povstání obnovení mnohonárodnostní křesťanské říše s hlavním městem Konstantinopolí. Nám to bude znít divně a pravděpodobně i nepochopitelně, ale ještě dnes se na Blízkém východě můžeme setkat s pravoslavnými křesťany, kteří se nepovažují ani za Řeky, ani za Araby, ani za Palestince, ani za Libanonce, Syřany aj., ale za Romaioi tedy za Římany (západní terminologií bychom řekli Byzantinci).

Jak tomu rozumět? Výše zmíněný o. J. Romanidis to vykládá ve zkratce následujícím způsobem: Mnohonárodnostní říše, kterou na Západě od 16. století nesprávně nazýváme Byzanc, se po celou dobu své existence (do 1453) označovala jako Romania, Iperium Romanorum, Římská říše. Od roku 330 byl hlavním městem této říše Konstantinopol - Nový Řím. Pokud bys nějakého jejich obyvatele nazval Byzantincem, vůbec by ti nerozuměl.

Občané této říše se po celá staletí její existence nazývali a považovali za Romaioi – Římany. Skutečnost, že obyvatele „byzantské“ říše se skutečně považovali za Římany, je patrné také z toho, jak je nazvali jejich dobyvatelé, osmanští Turci. Jak je známo, Osmanská říše byla rozdělená do tzv. millétů a to na principu náboženského vyznání a nikoliv národního určení. Všichni pravoslavní věřící žijící na území osmanské říše (nehledě na svůj etnický původ) tvořili tzv. *Rum millet* - římský millet. Vedle římského milletu existoval ještě arménský, židovský a muslimský millet. V jazykové terminologii osmanů *Rum millet* označoval porobený národ Římanů (my bychom řekli Řeků či Byzantinců). Ještě dodneška Turkové zbytky řecké menšiny žijící v Istanbulu nazývají *Rum*, Římany.

Národy a etnické skupiny, které společně tvořily multietnickou byzantskou říši, nestavěly svoji identitu na národním, etnickém původu. Jejich pojetí národnosti stálo na náboženském a kulturním určení. Občanem této říše, tedy Římanem byl každý, kdo vyznával pravoslavnou víru nehledě na svůj etnický původ. Pokud bychom to chtěli přirovnat k něčemu ze současnosti, mohli bychom s určitým omezením použít příkladu dnešních USA s jejich pojetím amerického občanství.

Velký byzantolog S. Runciman píše o tom, že Byzantinci měli extrémně málo nacionálních předsudků, a tak každý, kdo přijal pravoslaví a helénskou kulturu, se stal jejich rovnoprávným spoluobčanem.

Toto nenacionální pojetí národní identity si zachovali Řekové i později v osmanské říši. V tomto zmatení pojmů musíme mít také na paměti, že již od starověku pojmem Řek se označovala primárně náboženská a kulturní příslušnost. Nešlo o etnické určení. Když ve 4. stol. sv. Atanáš Veliký píše proti Řekům, neobrací se proti křesťanům v Řecku, ale proti pohanům nepřijavším křesťanství. Tak ještě v 19. století se v řeckých lidových písních pojmem Řek označují antičtí Řekové a pojmem Romaioi pravoslavní Řekové. Pro svou snahu, se kterou se o. J. Romanidis snažil seznamit současné Řeky s touto zapomenutou částí jejich vlastní historie, bývá nazýván prorokem *Romiosinis* tedy zvěstovatelem oikumenické, duchovně a kulturně, nikoliv etnický určené identity řeckého národa – římanství.

Konstantinopolský patriarchát později odsoudil tzv. herezi fyletismu, tedy nacionalismu. O co šlo?

Jak je z toho všeho, co jsme zde uvedli patrné, zastánci oné první vize řecké identity a z ní plynoucí touhy po obnovení Byzantské říše neměla nic společného s řeckým nacionalismem, jak jej známe dnes.

Tento nacionalismus přinesli do Řeka ze Západu představitelé oné druhé vize, o které jsme mluvili. Byla to řecká inteligence, která získala své vzdělání na Západě na přelomu 18. a 19. století. To, o co se snažili, bylo osvětit své nevzdělané a od Turků porobené spoluobčany a vysvětlit jim, že oni přece nejsou žádní Romaioi, ale Řekové, potomci svých slavných antických předků.

Jak je na první pohled zřejmé, jejich pojetí národní identity bylo oproti zmíněnému byzantskému, oikumenickému pojetí úzce nacionální. Cílem revoluce bylo přinést řecký stát pro Řeky. Vedení stejnou logikou pak trvali na založení národně pojaté řecké pravoslavné církve a její odtržení od mnohonárodnostního konstantinopolského patriarchátu. Za osmanské nadvlády měl konstantinopolský patriarcha titul etnarcha - vůdce národa. Tím národem byl myšlen římský národ, Rum millet, orthodoxní křesťané (Řekové, Slovani, Arabové, Albánci atd.) žijící na území Osmanské říše.

Když se potom stejné nacionalistické pojetí národní identity rozšířilo i mezi slovansky mluvícími křesťany v Osmanské říši (Bulhaři), znamenalo to další oslabení této oikumenické, římské identity orthodoxních křesťanů na úkor etnický určené národní identity. Když pak po řeckém schismatu došlo i k bulharskému schismatu, tedy k vyhlášení bulharskému exarchátu a jejímu odtržení od konstantinopolského patriarchátu, došlo k tomu, co jsi zmínil. V Konstantinopoli byl r. 1872 svolán sněm, který odsoudil nacionalismus.

Hovoříme o Konstantinopoli – je zajímavé, že na dnešních mapách - i ve školních atlasech - se stále užívá tohoto názvu, a ne Istanbul.

Jako pro člověka, který získal své vzdělání v Evropě, bylo pro mne setkání s tou první, oikumenickou vizí národní identity, která se mimo jiné i takto projevuje, velikým překvapením. Pokud je v diskusích s běžným Řekem používal název Istanbul, asi by ti moc nerozuměl. Vždyť dokonce

i v oficiálním projevu, tedy ve zprávách či v novinách, se mluví pouze o Konstantinopoli. Vzpomínám si také, jak jsem viděl v jednom nadnárodním hobbymarketu mapu Evropy, na které byly vyznačeny pobočky v jednotlivých evropských městech. Istanbul tam byl samozřejmě označen jako Konstantinopol. V souvislosti s tím je třeba mít také na paměti, že jedním z hesel revoluce 1821 bylo heslo: „Pojďme osvobodit Město“. Tím je myšleno Město - Poli, tedy Konstantinopol. Před chvílí jsme řekli, že obyčejní Řekové byli nositeli oné první oikumenické, byzantské vize. To do určité míry platí ještě i dnes. Pro spoustu Řeků srdce jejich národa bije v chrámu Svaté Sofie v Konstantinopoli. Čekají na probuzení zkamenělého císaře, který, až se jednou probudí, osvobodí Město a v Agia Sofia znovu zazní zpěvy na oslavu Trojjetného Boha.

Řekové mají silně vyvinutou národní paměť. Vzpomínka na pád Konstantinopole je v ní stále živá podobně jako její dobytí křížáky. Když v roce 2001 přijel do Athén papež, připomněly mu datum 1204 masové demonstrace.

Vzpomínka na vyplenění Konstantinopole křížáky roku 1204 je dodnes živou a bolestivou ranou v národní paměti Řeků. Abychom tomu porozuměli, musíme jít opět trochu do historie a číst ji řeckýma očima. Mohlo by nám to také pomoci pochopit, proč mají dodnes Řekové určitou tendenci držet si od Evropy odstup a proč v běžné mluvě používají schéma my Řekové a oni Evropani.

Jaký byl tedy podle Řeků sled událostí vedoucích k pádu Konstantinopole 1204? V 5. století se pod náporom barbarských germánských kmenů zhroutil západní část římské říše. Zatímco východní část s hlavním městem Konstantinopolí dál pokračovala ve své existenci.

O tři století později se Karlu Velikému podařilo Franky, nové obyvatele západní Evropy, zkonsolidovat a sjednotit je pod jeden státní útvar. Na Vánoce roku 800 byl potom v Římě korunován papežem na římského císaře (na Západě chápané jako tzv. renovatio imperii).

Problém však spočíval v tom, že v Konstantinopoli - Novém Římě, která se stala hlavním městem Římské říše ještě před pádem její západní části, římský císař existoval. Na základě toho, jak byla v té době politicky, filosoficky a teologicky reflektována podstata Římské říše (Pax romana), bylo

jednoznačné, že není možné, aby existovali dva římské císaře. Bylo zde místo jen pro jednoho.

To podle mnoha Řeků vysvětluje silný ant Byzantismus, který leží v ideovém základu středověké Evropy a který se projevoval jako antipatie a závist vůči v té době kulturně vyspělejší Konstantinopoli. Tato antipatie podle nich stála za barbarským vyplněním Konstantinopole, ze kterého se Byzantská říše již nikdy nevzpamatovala. A protože, jak jsme řekli, velká část řecké společnosti se ve svém srdci považuje za dědice Byzantské říše, byl pro ně útok na Konstantinopol útokem na jejich vlastní předky.

To souvisí s jinými masovými demonstracemi, na které si vzpomínám, v roce 2000 – když byla z řeckých občanských průkazů vymazána kolonka „vyznání“.

Byly to opravdu masové demonstrace. Tehdejšímu řeckému arcibiskupovi Christodulovi se podařilo shromáždit přes 3 milióny podpisů za to, aby informace o náboženském vyznání zůstala v občanských průkazech zachována. Hodnotit však tento fenomén není vůbec jednoduché. Nešlo zde pouze o čistě náboženskou otázku. Důležitou roli zde sehráli také politické okolnosti. Osobně se kloním k názorům té části pravoslavných Řeků, kteří se dívají velice kriticky na ono objektivní státu a pravoslavné církve.

Nejde o to, že by principiálně odmítali spolupráci státu a církve naopak. Pokud

však někdo prozkoumá podrobněji theologické základy, na kterých tato spolupráce novořeckého státu a církve fungovala, zjistí, že vycházeli z čistě protestantského pojetí církve. Mnohým se zdá jasné, že pravoslavná církev byla tímto soužitím jednoznačně poškozena a nepomohlo ji to lépe realizovat své poslání.

Řekové ovšem nejsou jenom v Řecku. Asi 40% jich žije v zahraničí – diaspoře. Oba máme zkušenost s řeckou komunitou v Austrálii. Mnozí příslušníci starší generace, která tam žije půl století, se vůbec ne naučili anglicky. A to včetně duchovních. V mnohých kostelech se konají bohoslužby pouze řecky, včetně kázání.

Je to velice smutné, ale je to tak. Těmto duchovním nikdy nepřišlo na mysl, že by stálo zato nabídnout světlo pravoslaví i mimo řeckou komunitu. Tato skutečnost jenom ukazuje, jak hluboko se do podvědomí Novořecků dostalo ono zcela neorthodoxní etnické pojetí Orthodoxy.

Pravoslaví v jejich interpretaci ztratilo svůj původní oikumenický, nadnárodní charakter a stalo se jakýmsi řeckým folklórem. Známy biskup Kallistos Ware, který na konci 50. let konvertoval od anglikanismu k pravoslaví v jedné své přednášce popisuje svoji zkušenost s tímto uzavřeným prostředím řecké diaspoře v Londýně, setkal se s odmítavým postojem. Nedokázali totiž pochopit, jaké důvody mo-

hou vést Angličana, který přece není Řek, do orthodoxního kostela.

Někdy to bylo spojeno i s otevřenými projevy nacionalismu. O podobných zkušenostech jsem slyšel také od amerických konvertitů k pravoslaví, kteří se s některým podobným setkali v řeckých kostelech v Americe. Jednomu z nich, který se později stal duchovním, bylo dokonce otevřeně zakazováno misijně působit mimo svět řecké diaspoře.

V této souvislosti si vzpomínám také na jednu úsměvnou příhodu. Před několika lety jsem již jako duchovní cestoval se svým kolegou, knězem černé pleti. Byli jsme samozřejmě oblečení v kněžském oděvu. V jednom malém obchůdku se mě paní prodavačka několikrát ptala, zda je to „nás“ (myšleno pravoslavny) kněz. Ani po několikrát ujištění zjevně nedokázala pochopit, že pravoslavným knězem může být také někdo jiný než Řek, natož Afričan. Díky Bohu, proměna klimatu řeckého theologického myšlení, o které jsme se zmínili, měla v tomto směru blahodárný účinek na mladší generaci duchovních, kteří již takovýmito národním pojetím pravoslaví nejsou zatíženi. ■

Mgr. Miloš Mrázek, Th. D. (*1974), externě přednáší na katedře religionistiky Univerzity Pardubice. Jako pravoslavný duchovní působil v Řecku a Austrálii.